

Kirjain- ja typistesanoista

Suomessa niinkuin kaikissa muissakin kielissä on tapahtunut ja jatkuvasti tapahtuu monenlaista lyhenemistä ja syntyy yhä uusia typistymämuotoja. Nykyajan kovasti suosimat kirjainsanat ovat vain yksi laji tällaista lyhenemistä. Lyhentyneitä äänneasuja käytetään sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä, mutta suurin osa lienee saanut alkunsa kirjallisesta lyhennyksestä. Osa on syntynyt niin sanoaksemme luonnollisen kehityksen tuloksena, osa taas on selvästi keinotekoisia luomuksia. Typistyneitä sanoja on jonkin verran kansankielessäkin, mutta aivan erityisesti ne ovat suosittuja arkikielessä, eri ammattialojen erikoissanastoissa sekä tuttavallisessa ja slanginomaisessa kielenkäytössä. Yleiskieleen pääsemisen edellytyksenä on uudismuodon joltinenkin vakiintuneisuus ja yleistyminen aivan samoin kuin muidenkin neologismien ollessa kysymyksessä. Erityisesti nuoriso typistelee mielellään pitkiä moniosaisia sanoja ja ilmauksia. Kaikkien maiden koululaisten ja katupoikien slangit tarjoavat tästä esimerkkejä loputtomiin.

Typistymiselle ovat erityisen alttiita lainasanat. Tällöin voivat esim. painottomat etuliitteet tai alkutavut jäädä pois, joten esim. ruots. *fördärva*-verbistä on suomeen saatu *tärvellä*, *influenza*-sanasta *lentsu* ja *flunssa*, *uniform*-sanasta *vormu* jne. *Automobil*-sanana alkuosasta on saatu *auto* (myös saks. *Auto*, ransk. *auto*) ja loppuosasta *biili* (ruots. ja tansk. *bil* alkuaan tanskalaisen Poliitiken-lehden v. 1902 julkaisemaan nimikilpailuun lähetetty lyhennyssana; Axel Lindqvist, *Ordets makt och namnets tjusning*, Malmö 1952, s. 165). *Bussi* 'linja-auto', jolle on vastineet englannissa, tanskassa ja ruotsissa (*bus*, *buss*), on vain vanhemman äänneasun *omnibus* (lat. 'kaikille') lopputavu, alkuaan sijapäätte. *Kino* on lyhennys sanasta *kinematograf* ja *bio* sanasta *biograf*. Molemmille on vastineita useissa kielissä, esim. saks. *Kino*, rans. *cinéma*, *ciné*, engl. *cinema*. Lyhennysmuotoja, jotka eivät ole alkuaan esiintyneet itsenäisinä sanoina, ovat myös *hehto*, *kilo* jne. Niin kuin muissakin kielissä on suomessa hyvin runsaasti nimiellipsejä, sellaisia kuin *Manda*, *Manta* < *Amanda*, *Kaarina*, *Katri* < *Katariina*, *Liina* < *Karoliina*, *Elsa*, *Lüsa* < *Elisabet*, *Teemu* < *Nikodemus* jne. Arkikielessä on runsaasti elliptisiä lyhennyssanoja tyyppiä *hovi* < *hovioikeus*, *hovimestari*, *kassa* < *kassanhoitaja*, *akku* < *akkumulaattori* jne. Sotilaslangista mainittakoon typistesanat *reksi*, *ryytti* < *rekryytti*, *korppi*, *raali* < *korpraali*, *kapu* < *kapteeni*, *luti* < *luutnantti*, *kranu* < *kранаatti* jne. Kaikille tyypeille on paralleleja muissa kielissä.

Tällä kertaa kiinnitämme kuitenkin päähuomion lyhennystyyppiin, jonka ainoa edellisten tyyppien kanssa yhteinen ominaisuus on pyrkimys lyhyteen ja joka kaiken lisäksi on puhtaimmin meidän oman aikamme kielellinen ilmiö. Tarkoitin ns. kirjainsanoja.

Nimitystä kirjainsanat on käytetty laajemmassa ja ahtaammassa merkityksessä. Laajemmassa merkityksessä sitä on käyttänyt esim. Kristoffer Nyrop teoksessaan *Ordenes Liv II* (1927), jonka toisessa luvussa (*Bugstavord*) hän käsittelee kaikkia kirjainlyhennyksiä, luettakoonpa ne kirjainten äännearvojen mukaan sanoiksi tai vain luettelemalla kirjainten nimet. Vanhempi ja vielä nykyäänkin yleisin tapa on alkukirjainlyhennysten lausuminen kirjaimittain. Suurinta osaa lyhennyksiä ei sanoiksi voisi lukeakaan. Siis lyhennys *RUK* (aikaisemmin yleisesti *R.U.K.* = Reserviupseerikoulu) sanotaan *Äruu-koo*. Vastaavasti *AUK* (*A.U.K.*) = aliupseerikoulu, *HOP* = Helsingin Osuuskauppa, *YK* = Yhdistyneet Kansakunnat, *YH* = ylimääräiset kertausharjoitukset, *VR* = vapaudenristi, valtion rautatiet, *AKS* = Akateeminen Karjala-Seura, *SNS* = Suomi-Neuvostoliitto-Seura jne. Sellaisia alkukirjainlyhennyksiä kuin *AUK*, *AKS*, *VR*, *YK* jne. ei koskaan ole yritettykään lukea sanoiksi. Sen sijaan *RUK*, *HOK*, *ANKS*, *TRY*, *MYKY* jne. voidaan sanoa myös *Rukki*, *Hokki*, *Anks* (= Akateemisten Naisten Karjala-Seura), *Try* (= Ylioppilaiden Raittiusyhdistys), *Myky* (= Miesylioppilaiden Raittiusyhdistys) jne. Oikeastaan vasta nämä uusiksi sanoiksi lausutut lyhennykset ovat varsinaisia kirjainsanoja.

Kirjainsanoja muodostetaan paitsi alkukirjaimista myös alkutavuista tai käyttämällä sekaisin alkukirjaimia, alkutavuja (yhtä tai useampaa) ja mitä mielivaltaisimmin tyypistelyä sanan osia. Puhtaita tavulyhennyksiä ovat *Valmet* (= Valtion metallitehtaat), *Soteva* (= Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta), *ViSA* (= Virolahden Sampo), *HeLu* (= Helsingin Luistelijat) jne. Alkukirjaimista ja -tavuista on muodostettu esim. seuraavat sekalyhennykset: *Arava* (= asuntorakennustuotannon valtuuskunta), *Hesparto* (= Helsingin Suomalainen Partiotyttöosasto; ellei lyhennys ole syntynyt korvakuulolta lyhentämättömästä nimestä saadun kokonaisvaikutelman perusteella), *HeiTU* (= Heinolan Työväen Urheilijat), *Hko* (= Helsingin Kotkat) jne. Kaikkia yhdyssanan tai sanaliiton osia ei lyhennyksen aina oteta mukaan: *Tampella* (= *Tampereen Pellava-* ja *Rautateollisuus*), *Arava*. Näin menetellään tietenkin usein silloin, kun lyhennys on tarkoitettu uudissanaksi. Sekalyhennysten joukossa on mitä moninaisimpia mielivaltaisesti seipitettyjä tyyppisiä: *Neli* (= *Naisen ErikoiSLiike*), *KerimU* (= *Kerimäen Urheilijat*), *KeKiri* (= *Kempeleen Kiri*), *KKissat* (*Karhu-Kissat*) jne. Helsingin puhelinluettelosta voi poimia hyvinkin paljon seuraavanlaisia merkittäviä nimilyhennyksiä: *Fokem* (fotokemiallinen tehdas), *Hakto* (= *Harjoittelun Keskustoimisto*), *Hiilko* (nähtävästi *Hiili* ja *koksi*), *Eltako* (*elintarvikealan koneliike*), *He-Le Oy* (leninkitehdas, entinen Helsingin Leninkitukku Oy), *El-Pe Oy* (tekstiili-, trikoo- ja lyhyttavarain tukkuliike), *Atoy Oy* (ent. Autotarpeiden Tukku Oy; vrt. *Abloy*), *Ly-Va Tekstiili* (*Lyylly Vapaavuori*), *Mak-Keks Oy* (*Makaroni- ja keksitehdas*),

Re-Co-Te Oy (tuonti- ja agentuuriliike), *S & N Oy*, *Seu-La T:mi*, *Se Pe Oy* (kangas-, nahka-, paperituotteiden valmistusliike), *Valke Oy* (Valkeakoski, Helsingin konttori) jne. Teennäisen eriskummaisilta vaikuttavat seuraaventyypiset Helsingin puhelinluettelosta poimitut liikkeiden nimien lyhennykset: *Ajax* (agentuuriliike), *Ekotex*, *Menatex*, *Metex*, *Refax*, *Ristex*, *Selex* (= Suomen Sähköteollisuuden Vientiliitto — Finska Elindustrins Exportförbund), *Vertex* (painoväritehdas), *Xenex* (tukkuliike) jne. Keinotekoisia ja taivutuksen kannalta kartettavia ovat sellaiset kirjainsanat kuin *Hiilko*, *Kahete*, *Konate* (osakeyhtiö, jonka tarkoituksena on koriste- ja nahkateosten valmistus ja kauppa), *Heko* (= Helsingin Konetehdas), *Helta* (= Helsingin Takomo Oy), *Helko* (= Helsingin Autokoritehdas oy) jne. Niistä on käytettävä astevaihtelun kannalta häiritseviltä tuntuvia taivutusmuotoja *Hiilkon*, *Kahetessa*, *Helkon*, *Heltan* jne. Jos ne taivutetaan suomen kielen sääntöjen mukaisesti, niin useat niistä muuntuvat tuntemattomiksi: *Helko*: *Helon*, *Helosta* (kuten pelko, pelon, pelosta), *Helta*: *Hellan*, *Hellasta*, *Hellalle* (kuten kelta, kellan, kellasta, kellalle) jne. Onko *Kahete* ja *Konate* taivutettava *Kaheten*, *Kaheteesta*, *Konaten*, *Konateesta* (kuten todiste, todisteen, varuste, varusteen) vai *Kahetteen*, *Kahetteesta*, *Konatteen*, *Konatteesta* (kuten erite, eritteen, eritteestä) jne.? Onneksi suomessa ei eroteta sanojen sukuja, joten me emme joudu koskaan ratkaisemaan, onko sana feminiini, maskuliini vai neutri.

Samaan lyhennykseen voidaan yhdistää kahta eri kieltäkin: *SAFA* (= Suomen Arkkitehtiliitto — Finlands Arkitektförbund), *Selex* (= Suomen Sähköteollisuuden Vientiliitto — Finska Elindustrins Exportförbund), *Slev* (= Sähkö-Lämpö Elektro Värme) jne.

Viime aikoina on alettu käyttää yhä enemmän osittaislyhennyksiä, joissa yhdyssanan alkuosa (usein erisnimi) osoitetaan vain alkukirjaimella, mutta sanan jälkiosa jätetään lyhentämättä: *F-sopimus* (= Fagerholm-sopimus), *K-ohjelma* (= kustannusten alentamisohjelma, Kekkos-ohjelma), *AT-ohjelma* (= Aura—Törngren-ohjelma), *S-neuvosto* (= suunnitteluneuvosto) jne. Näiden mallina on ollut lähinnä kansainvälinen *A-liitto* (= Atlantin liitto). *V-ase* oli hyvin ajankohtainen käsite toisen maailmansodan aikana, ja sen mukaan on saatu nykypäivien *a-pommi* (= atomipommi). Itse lyhennystyyppi on kuitenkin paljon vanhempi. Saksalaiset käyttivät jo ensimmäisessä maailmansodassa lyhennystä *U-Boot* (= Unterseeboot, sukellusvene, vedenalainen), josta tanskaan on saatu *U-Baad* (undervands-) ja suomeen *s-vene*. Ranskalaiset lyhensivät tämän saksalaisen ilmauksen jo ensimmäisen maailmansodan aikana kirjaimeksi *U*. Talvisotaa vanhempi on mm. meidän sotilaskielemme lyhennys *H-hetki*. Vrt. myös saks. *D-Zug* (= Durchgangzug), *L-Zug* (= Luxuszug) jne. Nykyään vilisee sanomalehdissä sellaisia lyhennyksiä kuin *N-liitto* (= Neuvosto-liitto), *L-Saksa* (= Länsi-Saksa), *E-Korea* (= Etelä-Korea), *E-Afrikka* (=

Etelä-Afrikka), *P-Haaga* (= Pohjois-Haaga), *R-niemi* (= Rovaniemi), *R-mäki* (= Riihimäki), *T-slovakia* (= Tšekkoslovakia), *m-pyörä* (= moottoripyörä), *r-vaunu* (= raitiovaunu), jopa *tv-vastaanotin* (= televisio-vastaanotin) jne.¹ Sotilaskielessä tämäntyyppiset lyhennykset ovat olleet hyvin tavallisia ainakin 1920-luvulta lähtien: *it.-tykki* (= ilmatorjuntatykki), *it.-tuli* (ilmatorjuntatuli), *hv-kranaatti* (= hyökkäusvaunun tykin kranaatti), *hv-miina* (=hyökkäysvaunumiina), *kk-tuli* (= konekiväärin tuli) jne. Vain kirjoitustapa erottaa näistä urheiluseurojen nimien lyhennystyyppiin *KKiho* (= Kannonkosken Kiho), *KKisa* (=Kangasalan Kisa), *KKissat* (= Karhu-Kissat) jne.

Osittaislyhennyksistä mainittakoon vielä tyyppi *Tampuku* (= Tampereen Puku Oy.), *Tam Sukka Oy* (vrt. ed.), *Sataleipä*, *Satajää*, *Satarauta* (porilaisia liikkeitä) ja *Satalinna* (Harjavallan keuhkotautiparantola), joiden *Sata-* on saatu maakunnan nimestä *Satakunta*. Suom. *kompuolue* (= kommunistipuolue) on muodostettu venäjän mallin mukaan: *kompartija* (= kommunistitšeskaja partija, kommunistinen puolue). Nykyvenäjässä on tällaisia osittaislyhennyksiä, joissa määräyssanana oleva adjektiivi on lyhennetty, mutta pääsanana oleva substantiivi jätetty lyhentämättä, joten kaksiosaisesta attribuuttirakenteesta on päästy yhdistämättömään sanaan.

Suomessa niinkuin useimmissa muissakin kielissä ovat yleisimpiä alkukirjainlyhennykset ja näistäkin nimenomaan ne, jotka luetaan ja sanotaan täydellisinä tai kirjainten nimiä käyttäen. Esimerkiksi suomen virallisen sotilaskielen lyhennyksiin liitetään nykyäänkin taivutuspäätteet aivan samantapaisina, kuin ne esiintyvät täydellisissä sanoissa. Niinpä *konekiväärillä* lyhennetään *kk:llä* eikä *kk:lla*, vaikka aivan yleisesti puhutaan miltei yksinomaan *kookoosta*. Samoin kirjoitetaan *kk:iin* eikä *kk:hon*, *kp:lla* eikä *kp:llä* (konepistoollilla) jne.

Venäjällä, jossa lyhennyssanojen käyttö on saavuttanut paljon keskeisemmän aseman kuin missään muualla ja jossa ainakin 1920-luvulla kirjainlyhennyksiä käytettiin paljon myös kaunokirjallisuudessa ja jossa näistä uudismuodoista on tullut kerrassaan kieltä uudistava ja luova tekijä, ovat alkukirjainlyhennykset, varsinkin kirjaimittain lausuttavat, vähemmistönä. Niitäkin tosin on, esimerkiksi *СССР* (SSSR = Sojuz sotsialititšeskih sovjetskih respublik, Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto), *GPU* (= Gosudarstvennoje polititšeskoje upravlenije; Neuvostoliiton poliittinen poliisi, oikeastaan valtakunnan poliittinen hallinto), *CK* = *Tšeka* (= tšrezvytšainaja komissija, erikoiskomissio) jne. Yleisempiä ovat sanoiksi luetut alkukirjainlyhennykset: *Tass* (= Telegrafnoje agenstvo sojuza sotsialititšeskih sovjetskih respublik), *Nep* (= novaja ekonomitšeskaja politika, uusi talouspolitiikka) jne. Paljon elinvoimaisempia ja produktiivisempia ovat olleet tavulyhennykset, joita on jokapäiväisessäkin kielenkäytössä tavattomasti. Tätä tyyppiä

¹ Lisäesimm. ks. Paula Vuorela, *Sanomalehtien kielenkäytöstä*, Vir. 1953, ss. 237—8.

ovat esimerkiksi *kraskom* (= krasnyj komandir, punakomentaja), *narkom* (= narodnij komissarj), *Narkompros* (= Narodnij kommissariat prosvjestšeniija; kansanvalistuskomissariaatti), *kolhoz* (= kollektivnoje hozjaistvo, kollektiivi- eli yhteistalous; suom. *kolhoosi*), *politruk* (= polititšeskij rukovoditelj; poliittinen komissaari; suom. *politrukki*), *Komintern* (= Kommunistitšeskij international, kommunistinen internationaali), *Ekoso* (= Ekonomitšeskij sovjet), *Univermag* (= Universaljnij magazin), *Komsomol* (= Kommunistitšeskij sojuz molodjoži) jne.

Suomessa ovat viime vuosina olleet yleisessä käytössä sellaiset virastojen, valtuuskuntien, toimikuntien, ohjelmien jms. lyhennykset kuin *Kymro* (= kul-kulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osasto), *Sato* (= So-siaalinen asuntotuotanto oy.), *Tesva* (= talouselämän säännöstelyvaltuuskunta), *Teko* (= tuotannon laajentamis- ja elintason kohottamishjelma), *Aso* (= maa-talousministeriön asutusasiain osasto), *Talja* (= Tapaturmatorjuntayhdistyk-sen liikennejaosto), *Akava* (= Akateeminen yhteistyövaltuuskunta), *Kamerto* (= kauppamerenkulun säännöstely- ja ohjaustoimikunta) jne. Vanhimpia ja yleisimpiä valtuuskuntien lyhennyksiä ovat *Soteva* ja *Arava*, ja niiden esikuva on varmaan houkutelut ainakin eräissä tapauksissa jopa valitsemaan jollekin elimelle niin mahtavalta kalskahtavan nimen kuin valtuuskunta, puhumatta-kaan samantyyppisen lyhennyksen sepittämisestä. Näyttää siltä kuin ainakin joissakin tapauksissa olisi ensin mietitty sopivalta kajahtava ja niin äänne-asunsa kuin taivutuksensakin puolesta kieleen hyvin luontuva kirjainsana ja vasta sitten nimi, jonka lyhennyksenä sitä on aiottu käyttää. Mahdollisuus käyttää lyhyttä kirjainsanaa täydellisen nimen sijasta voi toisaalta houkutelulla valitsemaan muodottoman pitkiä ja monimutkaisia nimityksiä, jollaisten puheessa käyttäminen tai edes muistaminen on sula mahdottomuus. Sangen tarpeellisia ja näppäriä ovat sellaiset jokapäiväisessä elämässä usein käyte-tyt lyhennykset kuin *Kymro*, *Soteva*, *Arava*, *Talja* jne., joita vastaavien täy-dellisten nimitysten käyttö ei nykyään tulisi kenenkään mieleenkään, siinä-kään tapauksessa että asianomainen ne tuntisi. Kuinkahan moni muuten mahtaa tietää, että kaikille tuttu hyönteismyrkyn nimen lyhennys *DDT* tarkoittaa dikloori-difenyylitrikloori-etaania.

Suurliikkeiden nimistä käytettiin jo ennen talvisotaa yleisesti alkukirjain-lyhennyksiä *SOK* (= Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta), *OTK* (= Osuus-tukkukauppa), *HOK* (= Helsingin Osuuskauppa) jne. Nykyään näyttään pyr-kivän mieluummin kirjainsanoihin: *Tuko* (mielivaltainen muodostelma sanoista Tukkukauppojen Oy.), jonka inspiroima lienee yksityisyrityksien keskusliik-keen nimitys *Kesko Oy*. *SOKOS* eli *Sokos* lienee vain *SOK* ja sen »peilikuva» yhteen sulatettuina. Näitä vanhempi *Teosto* (= Tekijänoikeustoimisto) on sangen näppärä ilmaus ja liittyy luontevasti sellaisiin normaalikielen sanoihin

kuin *toimisto*, *elimistö*, *puvusto* jne. Liikkeiden nimiä voidaan muodostaa myös metateettisesti: *Tiklas* (= Lassila & Tikanoja), *Noiro* (Orion takaperin luetuna). *Noiron* tapainen ja sitä vanhempi on sähkölampun nimi *Airam*, joka on saatu *Osramin* (ks. tuonnempaa) mallin mukaan lukemalla liikkeen omistajan vaimon nimi Maria takaperin. Metateettisia muodosteita on myös venäjän kirjainsanojen joukossa.

Vanhimpia ovat alkukirjainlyhennykset ja nimenomaan sellaiset, jotka on tarkoitettu lausuttaviksi aivan samoin kuin täydelliset ilmaukset. Ne ovat kirjallisia lyhennyksiä ja niillä on alkuaan pyritty tilan säästämiseen. Alkukirjainlyhennyksiä käytettiin jo vanhalla ja keskiajalla, esim. julkisissa rakennuksissa, muistomerkeissä, erityisesti hautamonumenteissa, rahoissa jne. Rooman julkisista muistomerkeistä voi lukea kirjaimet *S.P.Q.R.* (= Senatus Populusque Romanus eli Rooman senaatti ja kansa), hautakivistä taas esim. *S.T.T.L.* (= Sit tibi terra levis eli Keveät mullat haudallesi) tai *O.E.B.Q.C.* (= Ossa eius bene quiescant condita eli Levätkööt hänen luunsa rauhassa) jne. Vanhoissa ristiinnaulittua Kristusta esittävässä maalauksissa ja piirroksissa on kirjaimet *I.N.R.I.* (= Jesus Nazarenus Rex Judaeorum eli Jeesus nasarealainen, juutalaisten kuningas). Evankeliumin mukaan Pilatus panetti Jeesuksen ristiin nämä kirjaimet.

Jo vanhalla ajalla käytettiin myös joitakin varsinaisia kirjainsanoja. Tämmöisiä ovat esimerkiksi eräät Kristuksen monogrammit. Tunnetuin niistä on kreikankielinen *Ikhthys*, joka merkitsee 'kala'. Kala olikin vanhalla ajalla eniten käytetty Kristuksen symboli. Yleisimmän käsityksen mukaan *Ikhthys* on saatu lukemalla uudeksi sanaksi kreikkalaisen ilmauksen *Jesus Kristus theu (h)yiös soter* (Jeesus Kristus Jumalan Poika, Vapahtaja) alkukirjaimet. Siis kirjainsanan ja sen kalaa merkitsevän homonyymin samastaminen olisi pohjana kalan käyttämiselle kristillisessä taiteessa Kristuksen symbolina.

Yli sata vuotta vanha on nykyään kaikkiin sivistyskieliin levinnyt amerikkalainen alkukirjainlyhennys *O.K.*, joka merkitsee 'all right', 'all correct', siis 'kaikki hyvin', 'kaikki kunnossa'. Esim. *The gentleman is O.K.* (so. quite respectable). Tätä lyhennystä voidaan käyttää verbinäkin: *to be O.-K.-ed* 'tulla hyväksytyksi', *to O.-K. a bill*. Jos laskuun on merkitty *O.K.*, niin se osoittaa, että lasku hyväksytään ja että kassa saa sen maksaa. Tämän lyhennyksen etymologiasta on kirjoitettu hyvin paljon, siitä ovat lausuneet mielipiteensä asiantuntijat ja diletantit, mutta mihinkään ehdottoman varmaan tulokseen ei ole päästy. Ks. erilaisia selitysyriä esim. Kristoffer Nyrop, *Ordenes Liv II*, (København 1927) ss. 69—71, H. L. Mencken, *The American Language* (1945), ss. 269—279.

Nykyaikaisessa mielessä kirjainsanojen käyttö alkaa vasta 1800-luvun lopulla, leviää tavattomasti ensimmäisen maailmansodan aikana ja sitä seu-

ranneina levottomina vuosina varsinkin Venäjällä, Saksassa ja Italiassa. Venäjällä lyhennyssanojen käytössä saavutettiin huippu ns. sotakommunismin vuosina 1920-luvun alussa, Saksassa ja Italiassa nähtävästi Hitlerin ja Mussolinin valtakausina. Kansainväliseksi lyhennyssanojen ja kirjainlyhennysten runsas käyttö on yleistynyt vasta toisen maailmansodan jälkeisinä aikoina. Sama pitää paikkansa meidän kiellemme suhteen.

Liikemaailmassa kirjainsanojen käyttö oli miltei yleismaailmallisena tapana jo 19. vuosisadan lopulla. J. van Ginneken mainitsee teoksessaan *Handboek der nederlandsche taal* (II, Nijmegen 1914) mm. sellaiset kirjainsanat kuin *cif* (äännettyinä *sif*) = cost, insurance, freight (hintaa, vakuutus, rahti eli vakuutus ja rahti hintaan laskettuna), *fob* (äännettyinä *fob*) = free on board (vapaasti laivassa), *Agfa* = Aktiengesellschaft für Anilinfabrikation, *Hakatisten* = Hansemann, Kennemann, von Tiedemann, *Wotan-lampen* (*Wotan*, *Tantal*), *Osrām-lampen* (*Osmium*, *Wolfram*). Jo kauan ennen ensimmäistä maailmansotaa oli kautta Euroopan tapana muodostaa yhtiöiden ja tavaramerkkien nimiä tätä lyhennysmenetelmää käyttäen. Tuolta ajalta voidaan mainita esimerkiksi saks. *Hapag* (= Hamburg—Amerikanische Paketfahrt Aktiengesellschaft), ven. *Prodāmeta* (= Общество длѣя прода издѣлѣй руских металлургит ѣсехих заводов), ruots. *Sara* (= Stockholmsdistriktets Allmänna Restaurang Aktiebolag; mallina engl. *DORA*), *Vabis* (= Vagnfabriksaktiebolaget i Södertälje) jne. Ensimmäisen maailmansodan ajoilta ovat engl. *D.O.R.A.* eli *Dora* (= Defence of the Realm Act), *Waac* (= Women Army Auxiliary Corps; vapaaehtoinen naisjärjestö) ja *Anzag* (= Australian New Zealand Auxiliary Corps; Australialaiset sotilaat Gallipolin niemimaalla), jota käytettiin mm. postiosoitteena, ransk. *le Cama* (= Centre d'Approvisionnement de Matériel Automobile), *Ipsaro* (= Inspection permanente de Serviced' Automobiles de la Région d'Ouest) jne. Viime vuosisadanvaihteesta on peräisin venäläisen puolueen nimi *kadetit*, joka on muodostettu konstitutionaalis-demokraattisen puolueen nimen alkukirjaimista (ka, de).

Nykyaikaisessa mielessä sekä alkukirjainlyhennysten että kirjainsanojen käyttäminen täydellisten ilmausten sijasta on lähtöisin Englannista ja yleensä anglosaksisista maista. Jo viime vuosisadan lopulla oli Englannissa tapana osoittaa erityisesti urheiluseuroja ja höyrylaivaosakeyhtiöitä alkukirjainlyhennyksillä. Englannista lyhennysmuoti levisi jo viime vuosisadan puolella Ranskaan ja siellä nimenomaan urheilukieleen.

Ensimmäisen maailmansodan aikana sotilaskielen ja sotilasslangin runsas lyhennysten käyttö vaikutti ratkaisevasti lyhennysmuodin leviämiseen ja yleistymiseen myös jokapäiväisen elämän aloille. Juuri sotilaskielen lyhennysten sanovat asiantuntijat antaneen alkusysäyksen siihen, että lyhennyssanojen käyttö sai Neuvostoliitossa suorastaan vallankumouksellisen merki-

tyksen. Ks. esim. Astrid Baecklund, Die univierbierenden Verkürzungen in der heutigen russischen Sprache, Uppsala 1940 ss. 39 —. Lyhennyssanojen käytöllä ei minkään muun kielen piirissä ole ollut niin syvällistä merkitystä kuin venäjässä. Tähän kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä on valaisevasti selvitelty juuri mainitussa Baecklundin väitöskirjassa, jossa on myös runsaasti viittauksia asiaa koskevaan kansainväliseen kirjallisuuteen.

Suomessa lyhennyssanojen käyttö ei tähän mennessä ole muodostanut probleemia enempää käytännöllisen kielenkäytön kuin kielen vaalinnan kannalta, joten niihin ei ole kiinnitetty erityistä huomiota. Myöskään tutkimuksen luonteisia esityksiä niistä ei meillä ole kirjoitettu. Käsiini on osunut vain professori Tauno Nurmelan artikkeli »K.S.S. — Kansainvälinen sala- ja sekakieli», joka on ilmestynyt Uuden Suomen alakertana 1. 12. 1950. Toista vuotta sitten ilmestyi Martti Airilan ja Yrjö Paalasan suppeahko Lyhennyssanasto, jossa on vain suomessa käytettyjä ja miltei pelkästään suomalaisia lyhennyksiä, kirjain- ja tyypesanoja. Kielellämme olisi kuitenkin ainesta paljon laajempaankin teokseen. Ruotsissa ilmestyi v. 1945 noin 300-sivuinen ruotsalaisia ja kansainvälisiä lyhennyksiä sisältävä Fritzes förkortningslexikon. Amerikassa ja Englannissa tällaisia sanakirjoja on julkaistu useita. Erityisesti mainittakoon saksalaisen Ernst Pfohlin v. 1934 julkaisema Kurzwort-Lexikon, johon on koottu eri kielistä noin 26.000 »amtlich anerkannte Kurzwörter», niistä ehkä viidesosa alkukirjainlyhennyksiä. Jo aikaisemmin mainittu Nyropin teos (Ordenes Liv II, toinen luku) sisältää runsaasti vanhempaa kansainvälistä esimerkkiaineistoa ja on teoreettisestikin erittäin antoisa ja opettava. Olen lainannut sieltä tähän useita esimerkkejä. Ranskan lyhennyksistä on ruotsalainen Hilding Kjellman kirjoittanut tutkimuksen Mots abrégés et tendances d'abréviation en français (Uppsala 1920). Lyhyitä mainintoja on myös Albert Dauzat'n teoksissa L'argot de la guerre d'après une enquête auprès des officiers et soldats (Paris 1918, 183—), Les argots (Paris 1929, 124), Philosophie du langage (ss. 87—88). Ks. myös Axel Lindqvist, Ordets makt och namnets tjusning (ss. 153—174 Kriminalpolisens och kripo).

Jo mainitussa sanomalehtiartikkelissaan Nurmela kirjoittaa: »Tähän nimenomaan meidän ajallemme ominaiseen kielelliseen kehitykseen on johdannut kaikenlainen, tarpeellinen ja tarpeeton organisaatiotoiminta, ennen kaikkea sotalaitoksen, urheilun, taloudellisen, sivistyksellisen ja poliittisen elämän piirissä. Ensiksi mainitulla alalla lyhennysten käyttäminen on kaikissa maissa samoista syistä johtuva, sotilasjohdon erikoisilla käskyillä määräämä toimenpide. Lyhennyksillä säästetään aikaa ja täsmennetään käskytekniikkaa, eikä niitä ole tarkoitettukaan sotilaspöytäkirjojen ulkopuolella ymmärrettäväksi, vaikkakin nimenomaan sodan aikana LKP:t [liikekannallepanot], IS:t

[ilmasuojelut], KS:t [kenttäsaaraalat], IT:t [ilmatorjunnat], JSP:t [joukkosidontapaikat] ym. tunkeutuivat kaikkien tietoisuuteen ja käyttöön alkaen elää omaa itsenäistä elämäänsä, jossa kuvastuvat ihmisen sielunelämän ja kielen yleiset lait. Näin esim. Krh (kranaatinheitin) pukeutui uuteen muotoon: korohoro.

Mutta muillakin elämänaloilla lyhennysten yhä lisääntyvä käyttö todistaa yhä suurempaa tietoista, ylhäältä alaspäin tapahtuvaa organisaatiotoumintaa. Nykyajan elämä, jossa niitä runsaasti viljellään, on kuin valistusajan kuninkaallinen puutarha, mikä on yhtä paljon puutarhurin tahdon ja saksien kuin elävän luonnon työtä. Tuntuu siltä kuin ennen nykyaikaisten painokoneiden, lentokoneiden, puhelimen, sähkölennättimen ja radion aikaa aatesuunnat, harrastuspiirit, puolueet ja niihin verrattavat yhteisöt olisivat syntyneet suuremmassa määrin 'itsestään' kuin nykyaikana. Niiden sisältö hahmottui vähitellen ja niiden nimeksi kiteytyi vähitellen jokin sana, joka oli pikemminkin symboli joko tämän sanan varsinaisessa tai ainakin sen kielifilosofisessa merkityksessä. Nykyajan yhteisöistä on useissa tapauksissa tullut itsetarkoitus tai pikemminkin valtaan pyrkivien miesten omien tarkoitusten, — jotka tietysti voivat olla hyvinkin kauniita —, vielä kauniimpi naamari. Ne 'synnytetään' perustavassa kokouksessa valmiiksi organisoituina. Nimen antavat synnyttäjät, ei yleisö. Siihen koetetaan saada lyhyesti mahtumaan yhteisön asialliset, luulotellut tai propagandallisesti edulliset tarkoituserät.» Samasta asiasta sanoo Lindqvist (mt. 170—171): »Det är därför intet överraskande, att ord av denna sistnämnda typ särskilt ha uppmuntrats och spritts i de europeiska länder, som ojämförligt mycket mer än de andra präglats av traditionsfientlighet, radikal rationalisering, krass nyttighetskult och genomfört statligt förmynderskap med väldig ansvällning av byråkratien, d.v.s. i det nazistiska Tyskland och det bolsjevickiska Ryssland samt dess lyd-stater.»

Saksassa olivat lyhennykset jo niin tavallisia ja kotoisia, että toisessa kansallislaulussa, Horst Wesselissä, oli lyhennys *SA* = Sturmabteilung: »*SA* marschieret mit ruhig festem Schritt». *SA* oli *NSDAP*:n eli Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei alaosasto kuten myös surullisen kuuluisa *SS* eli Schutzstaffel. Poliittisten ryhmittymien ja ammatillisten järjestöjen nimityksinä alkukirjainlyhennykset ovat kansainvälisiä: saks. *SPD* (= Sozialistische Partei Deutschlands), *DNA* (= Det norske Arbeiderparti), suom. *SKP* (= Suomen kommunistinen puolue; Suomen Kansanpuolue), *IKL* (= Isänmaallinen kansanliike), *SKDL* (= Suomen kansan demokraattinen liitto), ransk. *CGT* (= Confédération générale du Travail; Ranskan työväen ammattiliitto), amer. *CIO* (= Congress of Industrial Organisations; radikaalinen ammattiliitto USA:ssa), ruots. *LO* (= Landsorganisationen; nim. ammatti-

liittojen), suom. *SAK* (= Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto) jne. Tämän hetken maailman mahtavimmista valtioistakin käytetään alkukirjainlyhennyksiä: *USA* (= United States of America, Amerikan Yhdysvallat) eli *US* (= United States; amerikkalaisten itsensä käyttämä), jotka molemmat ovat melko vanhoja, *CCCP* eli *SSSR* (= Sojuz sovjetskih sotsialistitšeskih respublik), ransk. *URSS* (= Union des Républiques soviétiques socialistes), suom. *SNL* (= Sosialististen Neuvostotasavaltain Liitto), josta nykyään käytetään esim. sanomalehdissä lyhyempää *NL* (= Neuvostoliitto).

Nykyään ovat levinneet kautta maailman sellaiset kansainvälisten järjestöjen kirjainsananimitykset kuin *UNRRA* eli *Unra* (= United Nations' relief and rehabilitation administration; Yhdistyneiden Kansakuntien avustus- ja jälleenrakennushallinto), *Unesco* (= United Nations' Educational, Scientific and Cultural Organisation; Yhdistyneiden Kansakuntien kulttuurijärjestö), *Care* (= Cooperative for American Remittances to Europe; amerikkalainen Euroopan huoltojärjestö), *ILO* (= International Labour Office t. Organisation; kansainvälinen työjärjestö), *IPU* (= Interparliamentary Union; Parlamenttien välinen liitto) jne.

Laajalti tunnettuja ovat monet muunkinlaiset kirjainsanat, joita kaikkia niiden käyttäjät eivät aina sellaisiksi arvaakaan. Venäjistä ovat lähtöisin mm. *kolhoosi*, *politrukki*, *Komintern*, *GPU*, *Tšeka*, saksasta mm. *Gestapo* (Geheimes Staatspolizei; salainen valtionpoliisi), *Stuka* (= Sturzkampfflugzeug; syöksyaistelukone, syöksypommittaja) jne. *Gestapon* mallina on ollut vanhempi *Kripo* (= Kriminalpolizei; jonka esikuvan mukaan ruots. *kripo* = kriminalpolisen) ja sotilaskielen *Fluko* (= Flugkommando), *Wabo* (= Wasserbombe) jne. Samantyyppisiä ovat edelleen saks. *Schupo* (= Schutzpolizei) ja suom. *valpo* (= valtiollinen poliisi) ja *suopo* (= suojeluspoliisi).

Kirjansanoista on suurin osa erisnimien lyhennyksiä. Yleistyttyään voivat kuitenkin jotkin niistä muuttaa merkitystään samoin kuin kielen normaalisanat. Niinpä joskus on puhuttu myös jonkin muun maan kuin Neuvostoliiton *tšekasta* (salaisesta valtiollisesta poliisista) tai jonkin muun valtion kuin Saksan *gestaposta*. Ilmauksessa »the French BBC» tarkoitaa alkuaan vain Englannin yleisradion lyhennyksenä käytetty *BBC* (= British Broadcasting Company) muuta radioyhtymää. Tunnettu italialainen automerkin nimi *Fiat* sisältää tätä merkkiä valmistavan tehtaan nimen alkukirjaimet *F.I.A.T.* (Fabbrica italiana di automobili, Torino), jotka pannaan tavaramerkiksi jokaiseen tehtaan valmistamaan koneeseen. Nyrop sanoo monien arvelleen, että tässä on kysymyksessä Vanhan testamentin ilmaus *Fiat lux* (= Tulkoon valo) mainostarkoituksessa käytettynä ja että tuottajasta ei suinkaan ole ollut epämieluisia, että hänen tavaramerkkinsä on sekoitettu Raamatun sanaan *fiat*, joka on voinut vaikuttaa mitä edullisimmalla tavalla hänen autojensa

tunnetuksi tulemiseen (mt. 86—87). Kehitys voi viedä vieläkin pitemmälle: erisnimenä syntyneestä kirjainsanasta voi tulla selvä yleisnimi. Tästä ovat kiistattomia esimerkkejä suomen *abloy* (lukko), *heteka* ja *monot*. *Abloy* on nykyään tietyn lukkotyyppin nimi oltuaan alkuaan patentin omistavan tehtaan nimen lyhennys: Ab *Abloy oy*, eli *Aktiebolaget Lås oy*. (Iso Tietosanakirja I, 1931). Loppu-y:n ääntäminen i:ksi tekee sanan vieraskielisen tuntuiseksi. *Heteka* on nykyään tietyn sänkytyypin yleisnimitys. Nykysuomen sanakirja määrittelee sen: 'laidaton, useimmiten teräsputkikehyksinen, metalliverkkopohjainen, päivisin istuimena käytetty, yöksi tavallisesti kahdeksi vuoteeksi muodostettava sohasänky'. *Heteka*-sanana yleisnimen luonteesta on selvänä osoituksena sekin, että jatkosodan jälkeisinä vuosina asuntoirtaimistosta perittyä erikoisveroa sanottiin aivan yleisesti *heteka-veroksi*, vaikka sitä tietenkin maksettiin muunkintyyppisistä sängyistä kuin *hetekoista* eli Helsingin *Teräshuonekalutehtaan* valmistamista. 1940-luvun lopulla oli käytössä myös ns. *puuhetekoita*, joiden runko oli säästäväisyysyistä puuta. Helsingissä Aleksanterinkadun 26:ssa sijaitsevan liikkeen nimi *Kahete Oy* on ilmeisesti *Hetekan* muunnos. *Monot* ovat (Nykysuomen sanakirjan mukaan) 'tukevatekoiset, varrelliset, nauhoilla kiinnitettävät kävely- ja hiihtokengät'. *Mono* on lyhennys näitä jalkineita alun perin valmistaneen lahtelaisen tukkukauppias Monosen sukunimestä. Nykyään voidaan puhua ruotsalaisista, jopa amerikkalaisista *monoista*. Näistä uudismuodoista lausuu Nurmela mielipiteenään: »Nykyajan organisatorista vimmaa ja teknillistä elämänjärjestystä kuvastelevasta kielellisestä ilmiöstä tai maneerista on siis joissakin tapauksissa tullut kieltä luova voima ja — varsin epämääräinen — kielen uudistamisen keino». Vrt. s. 254.

Mainittakoon vielä yksi kirjainsanojen muodostamistapa. Tanskalaiset esimerkit ovat Nyropin teoksesta. Kööpenhaminassa oli 1920-luvulla erään leipäläjien nimenä *Ilwo*. Lähtökohtana ovat leipää valmistaneen leipurin nimen alkukirjaimet: I. L. W. Olsen. Tanskalaiset margariinimerkkien nimet *Oma* ja *Axa* on saatu nimistä Otto Mønsted Aarhus ja Aalborg Export Aktieselskab. Huvilannimi *Igo* johtuu etunimestä Inger, Gerda, Oluf. Kahden sukulaisavioparin huvilan nimi *Jaki* pohjautuu etunimiin Johanne, Albert, Kristian, Ingrid. Oikeusneuvos Niels Josephsen ja hänen vaimonsa Thora omistivat huvilan, jonka nimi oli *Niti*. Erään huvilan nimi oli muodostettu nimien Peter ja Dorothea alkutavuista ja tuloksena oli *Pedo*. Nyrop huomauttaa, että voi pitää varmana, ettei nimen antaja osannut latinaa. Kun kielitaitoiset ystävät selittivät omistajalle, mitä latinan *pedo* merkitsee, niin huvila ristittiin uudelleen. *Pedo* merkitsee näet 'pierrä'. Suomesta voidaan mainita näiden tyyppinen laivan nimi *Wirakel*, joka on muodostettu laivanvarustajan sukunimestä Wihuri ja hänen vaimonsa etunimestä Rakel.

Edellä on joistakin lyhennysilmauksista sanottu, etteivät niiden käyttäjät aina tiedä kirjainsanan olevan kyseessä. Toisaalta voi käydä niin, että kirjainsanoiksi tulkitaan erehdyksessä tai tahallaan aivan tavallisia normaalikielen sanoja. Edellisestä mainitsee Nyrop esimerkkinä erään keskiajalla eläneen papin tulkinnan, jonka mukaan Neitsyt Marian nimi olisi kirjainsana sanoista *mediatrix*, *auxiliatrix*, *reparatrix*, *illuminatrix*, *adjutrix*, joista kukin ilmaisisi yhtä puolta hänen luonteestaan ihmiskunnan auttavana äitinä. Jälkimmäisestä on esimerkki Wienistä ensimmäisen maailmansodan jälkeisiltä vuosilta. Wieniläiset purkivat hirtehuumoriaan selittämällä erään suuren hotellin mattoihin ja peitteihin kudotun latinankielisen tervehdyksen »SALVE» kirjainsanaksi ja tulkitsemalla sen: *Schieber Aller Länder Vereinigt Euch!*

Lyhennysten ja kirjainsanojen leikillinen tai pilkallinen tulkitseminen on kaikkialla yleistä. Saksassa oli ennen ensimmäistä maailmansotaa vuokra-auton nimenä käytössä ilmaus *Bedag* (= Berliner-Elektrische-Droschken-Aktiengesellschaft). Voitiin esimerkiksi sanoa: »Wollen wir uns ein Bedag nehmen?» Tyytymättömät berliiniläiset selittivät lyhennyksen mm. *Beim Einsteigen denk' an Gott* tai *Berlin eilt durch alle Gefahren*. Vastaavalla tavalla ranskalaiset tulkitsivat rautatielinjan nimen lyhennyksen *P.L.M.* (= Paris-Lyon-Méditerranée) *Pour la Mort* tällä linjalla sattuneiden onnettomuuksien vuoksi. Saksalainen sotilaskielen lyhennys *FAK* (= Freiwillige Automobilkorps) tulkittiin ensimmäisen maailmansodan aikana ilkkurisesti *Führt alles kaputt*; erään baijerilaisen jalkaväkirykmentin sotilaiden olkalapuissa olleiden kirjainten *M-J* (= Max-Joseph) mukaan heistä käytettiin pilkkanimitystä *Mädchenjäger*; konekiväärikomppanian lyhennys *M.G.K.* tulkittiin mm. *Mordgesellenklub*, *Muttergotteskinder*, *Muttergotteskinderkompagnie* (Otto Mausser, Deutsche Soldatensprache, Strassburg 1917, 13) jne.; lääkärin tekemä merkintä *k.v.* (= kriegsverwendungsfähig) tulkittiin mm. *kriegsverwundungsfähig*, *kann verrecken*, *krepiert vielleicht* ja lyhennys *z.W.d.G* (= zur Wiederherstellung der Gesundheit) *zur Wonne der Gattin* tai *zwei Wochen dürften genügen*, *K.V.* (= kriegsdienstverwendungsfähig) tulkittiin *Keine Verbindungen*, *G.V.* (= Garnisonsdienstverwendungsfähig) *Gute Verbindungen* ja *A.V.* (= Arbeitsdienstverwendungsfähig) *Ausserordentliche Verbindungen*. Suomalaisen sotilaslääkärin sairaskirjaan tekemä merkintä *k.p.* (= kelpaa palvelukseen) tulkittiin jo ennen talvisotaa mm. *kipee poika*, *kiireesti petille*, *küpee petille*, *kentälle pinnari*.

Jatkosodan aikana merkintä *TK-mies* (Tiedotuskomppanian mies) tulkittiin *tekomies* ja *TK-miehenä* toimiva sotilasvirkamies voitiin leikillisesti määritellä: *tekomies varustettuna juustoveitsellä ja Betlehemin tähdillä*, jossa *juustoveitsi* tarkoittaa erikoismerkkinä olevaa tyylyteltyä miekankuvaa ja *Betlehemin tähdet* kauluslaatan pieniä tähtiä. Jatkosodan jälkeiseltä ajalta on auton nimenä käytetyn lyhen-

nyksen *DKW* (= Deutsche Kraftwagen) pilkallinen tulkinta *Tekovika*, jota automiehet ovat käyttäneet.

Etenkin poliittisia lyhennyksiä tulkitaan mielellään humoristisesti tai pahansuovasti. Nurmela mainitsee Italian nykyisen oikeistososialistisen puolueen nimen »pisello» (= herne) ja sen jäsenten nimen »piselli» (= herneet), joiden pohjana on puolueen virallisen nimen (Partito socialista dei lavoratori italiani) lyhenne *PSLI*, joka muistuttaa sanaa »pisello». »Tunnettuja ovat Suomessa eräiden vastustajien *SKDL*:stä ja *SYP*:stä [= Sosialistinen yhteinäisyyspuolue] käyttämät nimitykset 'Skodeleff' ja 'Sypliitti', joiden ironinen sävy on varsin selvä». 1930-luvulla sanoivat vastustajat *IKL*:n (= Isänmaallisen kansanliikkeen) jäseniä joskus *iikolleiksi*. Tälle väännökselle antaa oman vivahduksensa se, että se tuo mieleen kollikissan. Tanskan kansallissosialistisen työväenpuolueen nimen lyhenne *D.N.S.A.P.* selitettiin toisen maailmansodan aikana lyhennykseksi virkkeestä *De Når Sgu Aldrig Petrograd*.

Kirjainlyhennyksen leikilliseen tulkintaan pohjautuu kautta maailman tunnettu Yhdysvalloista käytetty nimitys *Uncle Sam* (Setä Sam eli Samuli). Se sai alkunsa siten, että sotilaat selittivät Amerikan vapaussodassa kaikkiin amerikkalaisiin tavaroihin merkityn lyhennyksen *U.S.* (= United States) sanoilla *Uncle Sam* (Nyrop mt. 97.).

Alkukirjainlyhennyksiä käyttäen voidaan muodostaa näppäriä eufemismeja. Mainion esimerkin tarjoaa englannista kaikkiin sivistyskieliin levinnyt lyhenne *WC* (= watercloset, vesiklosetti). Niin kuin Nyrop (mt. 72—73) sanoo, se on täysin ihanteellinen eufemismi: se ei sano mitään, mutta sanoo kuitenkin kaiken mitä varovaisimmalla tavalla. — Suomessa on *WC*:n ja »puuhellan» kontaminaationa käytössä arkikielen *puuC* eli *puusee* ja vesiklosetin muunnelmalla samoin arkinen *vesetti*, jotka ovat melko näppäriä ilmauksia.

Hyvin tavallinen arkikielen eufemismi on *olla p.a.* (olla pee aa) 'olla aivan rahaton', joka on lyhenne hyvin karkeana pidetystä ilmauksesta »olla perse auki». Kaikessa slanginomaisessa kielenkäytössä tämääntapaisia eufemismeja on hyvin runsaasti. Sotilasslangista mainittakoon esimerkkeinä *v-käyrä* (ks. *Studia Fennica* VI 32—33) ja *k-sukset* l. *k-luistimet* [kusiluistimet] l. *v-kiidättimet* [virtsa-kiidättimet] eli yötossut, jotka jalassa miehet hiippailevat *k-majakan* [yölampun] *aavevalossa* »kahden nollan kasinoon».

Alkukirjainlyhennyksiin ja kirjainsanoihin on useissa maissa suhtauduttu ainakin aluksi tuomitsevan arvostelevasti, mutta muodin leviämislle ei ole mahdettu mitään. Esimerkiksi Ranskassa niitä vastustettiin viime vuosisadan lopulla ja vuosisadan vaihteessa kovasti. Lyhennyksiä pidettiin kielen kehitystä häiritsevänä ja kieltä rumentavana. Paul Bourget hyökkäsi teoksessaan *L'Étape* (1903) tätä »valitettavaa anglosaksista vaikutusta» vastaan, ja myöhemmin

monet näytelmäkirjailijat, esimerkiksi A. Porcher, Georges Duhamel ja Lucien Népoty tekivät pilaa useista arvoituksellisista kirjainlyhennyksistä. Venäjällä kirjainsanojen paljous uhkasi aikoinaan tuottaa sekaannusta ja haittaa, kun niitä oli tavattoman runsaasti ja kun tavalliset ihmiset eivät pystyneet niitä kirjaimittain tai tavuittain tulkitsemaan, vaan heidän oli opittava ne aivan kuin vieraskieliset sanat. Jo 1920-luvulla lyhennyssanojen liiallisesta käytöstä varoittivat sellaisetkin kielimiehet, jotka eivät kuuluneet klassillisen venäjän kannattajiin. Myöhemmin myös johtavat kommunistit, esimerkiksi Stalin ja Kaganovitš, lausivat varoittavia sanoja. Saksassa lyhennysten käytön vastustajat keksivät pilkanimen *Akü-Sprache* (= Abkürzungssprache) ja esimerkiksi Muttersprache-nimisessä julkaisussa tätä kieltä on vastustettu kovasti. Suomessa kirjain- ja tympiesanat eivät toistaiseksi ole olleet enempää teoreettisena kuin käytännöllisenäkään probleemina, minkä vuoksi asiaan ei ole kiinnitetty erityistä huomiota. On luultavaa, että oman kielen kehityksestä kiinnostuneita vanhemman polven edustajia nykyinen kehityksen suunta tuskin tyydyttää. E. A. Saarimaa sanoo v. 1955 ilmestyneessä *Kielenoppaassa* (s. 119): »Milloin kirjainlyhennyksiä erikoisaloilla tarvitaan, on parasta säilyttää ne kirjaimittain merkittyinä ja äännettyinä tekemättä niistä sanoja, paitsi jos siten syntyy foneettisesti luontevia äännöksiä (*Arava, ula*). Jääkööt alatyölin ilmaisuvarastoon sellaiset sanat kuin *Hesa, sosdemit, kompuolue*. Kirjain- ja tympiesanat ovat keinotekoisia muodosteita, 'kuolleita oksia kielen elävässä puussa». Ks. Nurmelan sitaattia s. 251.

Monetkin muotiin päässeet lyhennykset vaikuttavat kieltämättä kovin keinotekoisilta, jopa mauttomilta, mutta nykyiselle lyhennysvillitykselle ei varmaankaan voida mitään. Sopii vain toivoa, että kunhan tähän muotiin totutaan ja kunhan se menettää uutuudenviehätyksensä, niin vähitellen terve arvostelukyky ja korva pääsevät vaikuttamaan lyhennysnimiä valittaessa ja sepitettäessä. Silloin varmaan pystytään nykyistä paremmin harkitsemaan, milloin ja vähintään minkä verran tilaa tai aikaa säästäviä lyhennyksiä kannattaa käyttää.

Joka tapauksessa pyrkiminen lyhyempiin sanoihin ja ilmauksiin on luonnollinen reaktio pitkiä ja kömpelöitä yhdyssanoja ja sanaliittoja vastaan. Ja niin kauan kuin lyhennyssanat luontuvat kielen kirjoitus- ja ääntämissääntöihin ja taivutukseen ja kun varotaan sepittämästä liikaa uusia homonyymeja ja niin kauan kuin lyhennysten paljous ei aiheuta hankaluuksia ja sekavuutta, ei näitä uudismuotoja vastaan ole mitään sanomista. Kehitys näyttää kuitenkin olevan menossa siihen, että lyhennyssanojen käytöstä tulee tarkoitukseton muotivillitys, jossa näiden uudismuotojen pohjimmainen tarkoitus, lyhyys ja näppäryys, kokonaan unohdetaan. Kirjainlyhennysten ja kirjainsanojen paljous ja niiden jatkuva lisääntyminen alkaa käydä levottomuutta herättäväksi.

Satojen ja tuhansien kotoisten ja kansainvälisten lyhennysten käyttö tuottaa tavallisille ihmisille vaikeuksia ja aiheuttaa sekavuutta. On luonnollista, että vain verraten pieni osa lyhennyksiä kiinnostaa kaikkia ihmisiä. Oman erikoisalansa lyhennykset pystyy jokainen helposti muistamaan ja hallitsemaan, mutta ei voida vaatia tai edes odottaa, että sanomalehtiä lukeva tavallinen kansalainen kykenisi pitämään mielessään kaikki sanomalehtien viljelemät lyhennykset tai vaivautuisi ottamaan niistä selvää. Vielä vähemmän hänen voi odottaa kulkevan aina lyhennyssanakirja taskussaan pysyäkseen aikansa tasalla. Ja sitä paitsi uusia lyhennyksiä syntyy kuin sieniä sateella, niin että mitkään sanakirjat eivät ole läheskään täydellisiä.

Lyhennysten paljouden lisäksi aiheuttaa sekaannusta myös se, että samalla lyhennyksellä voi olla kovin monta merkitystä. Asiayhteys tietenkin osoittaa monesti, mistä merkityksestä on kysymys, mutta aina ei yhteys ole riittävän selvä. Samankin kielen piirissä voi yhdellä ainoalla lyhennyksellä olla kymmenkuntakin eri merkitystä, kansainvälisessä käytössä useita kymmeniä. Niinpä lyhennyksellä *A* on suomessa ainakin 7, kansainvälisessä käytössä 18, *a*:lla vastaavasti 7 ja 13, *S*:llä 6 ja 24, *s*:llä 5 ja 20 merkitystä jne. *SS* voi suomessa merkitä mm. Suomen Sosialidemokraatti, Suomalainen Suomi, Slalom-Seura; kansainvälisesti tunnettuja merkityksiä sillä on parikymmentä. Suomessakin on jo nykyään paljon monimerkityksisiä (nimien) kirjainlyhennyksiä: *HO* = hovioikeus, harjoitusohjesääntö, Hämmäläis-Osakunta, *KL* = Kalevan Laulajat, Kansainliitto, kirkkolaki, Oy. Knudsen & Lindfors Ab., *KK* = Kalevala Koru oy., kasvatustieteen kandidaatti, kauppaakari, Keskuksakauppakamari, Koulutarpeiden Keskusliike Oy., Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, korkeasti kunnioitettu (K.K.), *KO* = Karjalainen Osakunta, kenttäohjesääntö, kihlakunnanoikeus, *YK* = yhdistyneet kansakunnat, yhteiskuntatieteiden kandidaatti, Ylivieskan Kuula, *KKK* = Kansakoulun Kerhokeskus, Kauppakorkeakoulun päästötutkinnon suorittanut, Kristillinen Keskustelu-kerho, Kristillisen Kasvatuksen Keskus, konekiväärikomppania, Ku-Klux-Klan (amerikkalainen salajärjestö), *SKK* = sotakorkeakoulu, Suomen Kennelklubi, Suomen sotakorkeakoulun kurssin suorittanut, *SKP* = Suomen kommunistinen puolue, Suomalainen Kansanpuolue (leikkillisesti *SKP II*), *SNL* = Sosialististen Neuvostotasavaltain Liitto, Suomalainen Naïslitto, Suomen Nuorison Liitto, Suomen Nyrkkeilyliitto, *SSL* = Siirtomaa- ja Sekatavarakauppiaitten Liitto, Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, Suomen Säveltaiteilijain Liitto jne.

Kuten sanottu meillä kirjainlyhennys- ja kirjainsanoista ei toistaiseksi ole ollut sanottavaa huolta tai kiusaa. Ruotsissa tämä kielellinen ilmiö on saavuttanut paljon laajemman jalansijan ja siellä siihen näyttää suhtauduttavan ainakin kielenvaalinnasta kiinnostuneiden piirissä huolestuneesti. Lindqvist

(mt. 174) kirjoittaa mm.: »Initialkortorden arta sig att bli en ny åkomma hos språket, lika besvärlig som sammansättningsjukan och den sedan länge bekämpade 'substantivsjukan', d.v.s. bruket av onödiga omskrivningar med ett verbalsubstantiv plus ett verb i. st. f. en enkel verbform (*komma till användning* i. st. f. *användas, nyttjas*)». Suomalaisilla tätä substantiivisairautta esiintyy vielä toistaiseksi hyvin vähän puhutussa kielessä, mutta sen sijaan monien yksikielistenkin suomalaisten kirjallisissa esityksissä sitä ruotsin vaikutuksesta on harmittavan paljon samoin kuin muutakin liialliseen abstraktisuuteen pyrkivää sanontaa.

Alkukirjainlyhennykset, kirjain- ja typistesanat voittavat nykyään yhä enemmän alaa kaikissa sivistyskielissä. Kaikkialla niitä käyttämällä pyritään samaan päämäärään: lyhyteen, tilan ja ajan ja miksei myös energian säästöön. Niinkuin edellä on muutamain esimerkein osoitettu, eivät nämä ilmaukset tyyppinä ole mitään meidän aikamme keksintöjä. Olennaisinta nykyisessä kehityksessä on se, että aikaisemmin yksinomaan tai etupäässä kirjallisina käytetyt ilmaukset ovat päässeet puhuttuun kieleen ja että ne ovat ryöstäytyneet erikoisalojen kielenkäytöstä yleiseen arki- ja puhekieleen.

SIMO HÄMÄLÄINEN

Über Anfangsbuchstabenabkürzungen und Stummelwörter

Ebenso wie in den meisten übrigen Sprachen ist auch im Finnischen die Anwendung von Anfangsbuchstabenabkürzungen und Stummelwörtern eine Erscheinung, die sich namentlich in unseren Tagen ausgebreitet hat.

Die Ausbreitung von Anfangsbuchstabenabkürzungen in der allgemeinen Umgangssprache ist ausser durch ausländische Vorbilder auch durch die finnische Sport- und Soldatensprache gefördert worden, in denen man seit dem ersten Weltkrieg derartige Abkürzungen sehr reichlich angewandt hat. Der grösste Teil der Anfangsbuchstabenabkürzungen wird buchstabenweise ausgesprochen, aber einige allgemein gebräuchliche Abkürzungen dieser Art konnte man schon in den 20-er Jahren unseres Jahrhunderts ausserdem auch wie Wörter aussprechen: *RUK* (früher *R.U.K.* = Reserviupseerikoulu 'Reserveoffiziersschule') kann man entweder *Är-uu-koo* oder *Rukki* aussprechen, *HOK* (= Helsingin Osuuskauppa 'Helsinki Konsumgenossenschaft') *Hoo-oo-koo* oder *Hokki*, *YRY* (= Ylioppilaiden Raittiusyhdistys 'Studentischer Nüchternheitsverein') *Yy-är-yy* oder *Yry* usw. Alle

Buchstabenabkürzungen lassen sich jedoch nicht wie Wörter lesen.

Muster für die finnischen wortartigen Buchstabenabkürzungen sind solche zu den ältesten gehörende internationale Ausdrücke wie *cif* (= cost, insurance, freight), *fob* (= free on board), *Agfa* (= Aktiengesellschaft für Anilinfabrikation), *Osramp-Lampen* (Osmium, Wolfram), *Hapag* (= Hamburg-Amerikanische Paketfahrt Aktiengesellschaft), schwed. *Sara* (= Stockholms distriktets Allmänna Restaurang Aktiebolag) usw.

Nach dem zweiten Weltkrieg hat im Finnischen die Zahl der wortartigen Anfangsbuchstabenabkürzungen von staatlichen Behörden, Kommissionen, Ausschüssen, Programmen usw. stark zugenommen: *Kymro* (= kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osasto 'Bauabteilung des Ministeriums für Verkehrswesen und öffentliche Arbeiten'), *Sato* (= sosiaalinen asuntotuotanto oy. 'Soziale Wohnungsproduktion AG.'), *Tesva* (= talouselämän säännöstelyvaltuuskunta 'Reglementierungskommission für das Wirtschaftsleben'), *Soteva* (= sotakorvausteollisuuden val-

tuuskunta 'Kommission für die Kriegsschadenreparationsindustrie'), *Arava* (= *asuntorakennustuotannon valtuuskunta* 'Wohnungsbaukommission') usw.

Auch als Namen von Geschäftsunternehmungen sind wortartige Buchstabenabkürzungen und Stummelwörter stark in der Ausbreitung begriffen: *Tuko* (eine willkürliche Bildung aus den Wörtern *Tukkukauppojen Oy.* 'Aktiengesellschaft der Grosshandelsfirmen'), *Tiklas* (= *Lassila & Tikanoja*), *Eltako* (= *elintarvikealan koneliike* 'Maschinenfirma für die Lebensmittelbranche'), *Hiilko* (anscheinend = *Hiili ja koksi* 'Kohle und Koks'), *Helta* (= *Helsingin Takomo Oy.* 'Helsinkier Schmiedewerksstätte AG.') usw.

Zu *fi.valpo* (= *valtiollinen poliisi* 'staatliche Polizei') und *suopo* (= *suojelupoliisi* 'Schutzpolizei') vgl. dt. *Schupo* (= *Schutzpolizei*, -polizist), *Kripo* (= *Kriminalpolizei*), *Gestapo* (= *Geheime Staatspolizei*), schwed. *kripo* (= *kriminalpolis*) usw.

In einigen Fällen ist auch im Finnischen aus der Abkürzung eines Firmennamens ein

Appellativ entstanden: *heteka* 'Bett von bestimmter Art mit Stahlrohrrahmen', ursprünglich *Heteka* (= *Helsingin Teräshuonekalutehdas* 'Helsinkier Stahlmöbelfabrik'); *abloy* 'Türschloss von bestimmter Art', ursprünglich *Abloy* (= *Aktiebolaget Lås Oy.* 'Schloss AG.').

In der finnischen Sprache kommen im allgemeinen die gleichen Typen von wortartigen Buchstabenabkürzungen vor wie in anderen Sprachen. Bisher hat der Gebrauch von Anfangsbuchstabenabkürzungen und Stummelwörtern der finnischen Sprache nicht nennenswert geschadet, und die Beliebtheit solcher Abkürzungen hat keine Veranlassung zu ernster Besorgnis gegeben. Ihre schnelle Zunahme jedoch und die häufige Anwendung von unnötigen, manchmal sehr künstlich wirkenden, ja sogar schlecht zur Lautstruktur der Sprache passenden Ausdrücken dieser Art zeigen, dass es sich hier um eine typische Modeverirrung handelt, die leicht auf Abwege führen kann.

SIMO HÄMÄLÄINEN